

Кваша Оксана Олександрівна,

провідний науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права НАН України, доктор юридичних наук, професор

ЛЕГІТИМАЦІЯ СТАТУСУ «ЗЛОДІЙ У ЗАКОНІ» ЯК ПАНАЦЕЯ В ПРОТИДІІ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація. Обґрунтовано, що не сприятимуть ефективній протидії організованій злочинності новели проєкту Закону № 2513. Вони викладені суперечливо, не узгоджуються з іншими нормами та чинною кримінально-правовою термінологією, суперечать як системній будові та принципам сучасного кримінального права, так і правилам української лінгвістики.

Ключові слова: злочин в законі, злочинна організація, злочинна спільнота, форма співучасті у злочині

Summary. It is substantiated that the novelties of the draft Law № 2513 will not contribute to the effective counteraction to organized crime. They are contradictory, do not agree with other norms and current criminal law terminology, contradict both the systemic structure and principles of modern criminal law and the rules of Ukrainian linguistics.

Key words: thief in law, criminal organization, criminal community, form of complicity in crime.

Протидія організованій злочинності традиційно є одним із пріоритетних напрямів кримінально-правової політики України. Тому логічно, що діяльності вітчизняного законодавця притаманна тенденція вдосконалення кримінального законодавства у сфері протидії діяльності осіб, які діють у складі стійких ієрархічних об'єднань. Відзначаю, що норми, які регулюють відповідальність учасників таких об'єднань, містяться насамперед в межах інституту співучасті у злочині (статті 27, 28, 30), а також у ст.ст. 255, 256 КК України, які не зазнавали змін із часу набуття чинності КК України (2001 рік), за виключенням ст. 28 (2008 рік). З 2012 року почалися спроби на законодавчому рівні закріпити поняття «злочин в законі» з одночасним виокремленням нової форми спільної злочинної діяльності, на кшталт злочинного співтовариства. На недоліки попередніх законопроектів неодноразово зверталась увага [1; 2; 3]. У 2019 році Верховна Рада України IX скликання у першому читанні прийняла законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» [4]. Викликає заперечення сама назва закону. *По-перше*, в законі йдеться про відповідальність осіб, наділених певним статусом, а не про злочини, вчинені злочинною спільнотою. Кримінальне право

ґрунтується на принципі особистої відповідальності, який є втіленням загальноконституційного принципу, відповідно до якого «юридична відповідальність особи має індивідуальний характер» (ч. 2 ст. 61 Конституції). Особистий (персональний) характер відповідальності випливає з багатьох норм КК. *По-друге*, на наш погляд, чинна ст. 255 КК, як норми інституту співучасті у злочині, надають правозастосовувачу всі необхідні правові засоби для притягнення таких осіб до відповідальності. Існує низка кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність організаторів, керівників та учасників злочинних організацій, тому, виходячи із змісту, мети та спрямованості законопроекту (враховуючи пояснювальну записку до нього) адекватною була б назва, яка б містила формулювання «щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені учасниками злочинних організацій». Слід зазначити, що аналізований проєкт після прийняття його ВР України в першому читанні 19.12.2019 до повторного другого читання від 01.04.2020 зазнав незначних змін, тоді як не враховані принципи критичні міркування учасників обговорення, у тому числі науковців у цій галузі.

Так і не передбачено внесення (паралельно із ст. 255) змін до ст. 28 КК, а саме – встановлення такої форми співучасті як злочинна спільнота. Порушенням правил законодавчої техніки є внесення змін до Особливої частини КК, які потребують відповідних змін і в Загальній частині, але це не відбувається. Крім того, такий підхід викличе проблему розмежування таких суміжних форм співучасті як злочинна організація та злочинна спільнота. На мою думку, організована злочинність і є особливо небезпечною для суспільства завдяки високій ефективності організації як інструменту досягнення злочинних результатів. Згідно з ч. 4 ст. 28 КК України основною ознакою злочинної організації є ієрархічна структура. Ця властивість – визначальна, специфічна ознака такого виду стійких об'єднань. У пропонуваній редакції ч. 4 ст. 255 КК злочинною спільнотою визнано об'єднання двох чи більше злочинних організацій. Тобто одне стійке ієрархічно структуроване об'єднання – це організація, а поєднання двох таких об'єднань автоматично перетворює їх на якісно інше об'єднання? Але які ж критерії відмежування? Можливо, об'єднання двох чи більше злочинних організацій означає лише їх злиття в одну, більш розгалужену, з більшою кількістю структурних частин злочинну організацію? Зважаючи на семантичне, філософське, соціологічне тлумачення терміну «організація», у яких ключовими для розуміння його суті є поняття системи, структури, цілісності, взаємодії, мети, саме поняття злочинної організації є найбільш доцільним в контексті протидії організованій злочинності.

На жаль, не відмовився законодавець від поняття «вори в законі», яке є русизмом. Залишається без відповіді питання: чи може

законодавець послуговуватись поняттям, яке є жаргоном, поширеним серед злочинців – «зłodії в законі», Так, воно було поширеним за радянських часів, притаманне злочинній субкультури, однак його відповідність сучасному стану організованої злочинності, яка має переважно транснаціональний характер, викликає сумніви. А буквальне його тлумачення нівелює фундаментальне значення слова «Закон». Чи не стане це прецедентом для внесення у подальшому у кримінальне законодавство й інших жаргонів із злочинного середовища? Так, народний депутат О. Устинова справедливо наголошує, що «Зłodії в законі» – звучить неначе кримінальне читиво, але насправді вже за кілька тижнів ці слова депутати хочуть ввести в наше з вами законодавство та офіційний лексикон. Те, що раніше було «фенею», або простими словами «тюремним жаргоном», тепер стане офіційним словосполученням, закріпленим законодавчо... Максимальна кількість таких осіб в Україні разом із «приїжджими» – 40 [5].

У кримінально-правовому сенсі не витримують критики запропоновані новели: «злочинний вплив», «здійснювати злочинний вплив», «суб'єкт підвищеного злочинного впливу», «встановлення або поширення злочинного впливу», «авторитет», «особисті якості чи можливості», «інший вплив на злочинну діяльність», які мають надто невизначений і оціночний характер. Такий підхід, зважаючи на незадовільний стан правоохоронної діяльності, веде до свавілля та необмеженого суддівського угляду. Про жодну уніфікацію судових рішень не може йтися.

У ч. 3 255-1 КК передбачено кваліфікуючу ознаку: «вчинені особою, яка перебуває у статусі «вора у законі». Яким чином можна буде визначати перебування особи в такому статусі? Свідчення сторонньої особи? Письмовий документ, посвідчення?

Як на практиці визначити статус особи – «суб'єкт підвищеного злочинного впливу». Який вплив є підвищеним, якими критеріями слід керуватися при його встановленні? У свій час зłodіїв в законі відносили до суб'єктів професійної злочинності: «У 20-і–30-і сформувалась і набула зловісної популярності фігура «зłodія в законі» [6, с. 177]. Видається, що «зłodії в законі» є символом організованої злочинності радянської епохи, коли такого статусу набували лише особи, які мали кілька судимостей (рецидивісти, особливо небезпечні рецидивісти). Том це поняття не може бути «безболісно», без руйнування сучасної системи кримінального права внесений до КК України. І це далеко не всі вади законопроекту № 2513.

Таким чином, запропоновані новели викладені суперечливо, не узгоджуються з іншими нормами та чинною кримінально-правовою термінологією, суперечать як системній будові та принципам сучасного кримінального права, так і правилам української

лінгвістики. Внесення таких змін вимагає паралельного корегування інших норм кримінального права, містить небезпеку руйнування системи Загальної частини, і не лише інституту співучасті у злочині, але й розуміння підстави кримінальної відповідальності та злочину.

Сьогодні верхівка організованої злочинності, очевидно, має інші властивості, більш широкі можливості, здійснює злочинну діяльність на міжнародному рівні, тому посилення відповідальності таких осіб не може бути ефективним за умов запровадження у кримінальне законодавство застарілих термінологічних конструкцій та неврахування транснаціонального характеру діяльності лідерів організованої злочинності. Норми чинного кримінального закону України забезпечують можливість притягнення лідерів злочинних організацій (з будь-яким статусом) до відповідальності, звісно, якщо на те є політична воля керівництва держави та ретельне виконання своїх обов'язків співробітниками правоохоронних та судових органів.

Список використаних джерел

1. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність. Монографія. Київ, Луганськ: РВВЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 560 с.

2. Кваша О.О. «Злодії в законі» та «злочинний мир»: перспективи законодавчого закріплення. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: тези доповідей наук.-теор. конф. (м. Київ. 26 берез. 2015 року)*. ч. 1 Київ, Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 13–18.

3. Кваша О.О., Гацелюк В.О., Перемот С.В. Проблеми внесення поняття «злодій в законі» до Кримінального кодексу України. *Правова держава*. Вип. 26. Київ. 2015. С. 366–376.

4. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою від 02.12.2019 № 2513. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67506.

5. Законопроект о «ворах в законе» как способ закрывать рты <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2020/01/28/7238526>.

6. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посібник. Харків: Рубікон, 2000. 240 с.